

УДК 327

УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ

МОКЛЯК С. П.,
кандидат технічних наук, доцент,
заступник начальника кафедри
Об'єднаного інституту при
Національній академії оборони
України

В статті аналізується місце України в сучасному геополітичному просторі. Автор розкриває потенціал реалізації українських національних інтересів в глобальному та геополітичному просторах. Досліджуються можливості та перешкоди реалізації воєнно-політичних національних інтересів України на геополітичному рівні. Ключові слова: геополітичний простір, національні інтереси, воєнно-політичні інтереси, зовнішній вплив, конфлікт.

Українська держава, як і будь-яка інша, не може успішно розвиватися, спираючись на розуміння лише власних інтересів, ігноруючи геополітичний контекст і тенденції розвитку світової цивілізації. Усвідомлення Україною власних інтересів є невіддільним від того, як світова громадськість ставить до України і яким вона бачить її місце у світі. Визначення геополітичних інтересів нашої держави потребує врахування як усієї системи глобальних інтересів різних країн, так і фактичного розкладу сил – економічних, політичних, воєнних, ідеологічних – у своєму регіоні (особливо це стосується близького оточення України).

Україна розташована в південно-східній частині Європи, в зоні, де перетинаються три величезних геополітичних масиви – Євroatлантичний, Євразійський та Ісламський. В цьому можна бачити як певні переваги, так і величезні проблеми, але саме таке розташування, саме цей унікальний цивілізаційний простір відіграє визначальну роль у розвитку Української держави.

Визначення національних інтересів України й активізація її зовнішньополітичних зусиль відбуваються, перш за все, на двох рівнях: глобальному і субрегіональному¹.

На глобальному рівні можливості України стали вкрай обмеженими після того, як вона позбулася ядерної зброї та значно скоротила свій воєнний потенціал, не компенсувавши цих втрат економічними здобутками. На цьому рівні Україна є об'єктом тиску з боку глобальних силових потуг: США, європейської спільноти, міжнародних фінансових структур, Росії.

Глобальні сили мають певні інтереси в Україні, можливість реалізації цих інтересів визначається взаємодією глобальних сил та здатністю України бути суб'єктом геополітики. Зниження якості України як суб'єкта зменшує її можливість чинити опір, і навпаки. Зокрема, можна констатувати наступне: низка кризових явищ в Україні не зачіпає нічиїх інтересів, проте коли вона робить будь-які спроби підвищити власний статус, це неодмінно посилює зовнішній тиск на неї.

Навіть будучи ослабленою, Україна може зберігати певний геополітичний статус суб'єкта, якщо вдало балансуватиме на суперечностях між інтересами світових потуг. Водночас реально посилити свої позиції на глобальному рівні Україна може шляхом структурної модернізації свого економічного потенціалу та масштабної цілеспрямованої експансії в південно-східному напрямку. Сприятиме цьому також інтеграція в європейські структури, посилення стратегічного співробітництва з США, розвиток рівноправного партнерства з Російською Федерацією.

На субрегіональному рівні (в просторі найближчого оточення) Україна є великою (за розмірами та чисельністю населення) державою зі значним потенціалом. Як спадкоємниця частини функцій СРСР в Центральній і Південно-Східній Європі та в Чорноморському регіоні, Україна має відігравати тут значну роль в організації нової системи світового порядку. Для неї життєво важливим є залагодження конфліктних ситуацій на Балканах, у Придністров'ї та Кавказькому регіоні, формування моделей рівноправного партнерства з Польщею, Туреччиною, Росією як потужними регіональними сусідами.

Проте Україна й на цьому рівні здає свої позиції. Вона втратила контроль над Чорноморським флотом (який має вагоме регіональне значення); послабився її вплив на балканських ринках, що пов'язано з закриттям Дунайської транспортної мережі; їй поки що не вдається подолати труднощі з введенням у дію Євро-Азіатського транспортно-енергетичного коридору².

Якщо Україна й надалі програватиме на своєму субрегіональному рівні, то це призведе до того, що й тут вона стане переважно об'єктом тиску з боку інших регіональних сил. Отже, активно діяти вона зможе лише на локальному рівні, тобто на рівні міждержавного вирішення конкретних питань, здобуваючи тут певні незначні

переваги, але все більше й більше втрачаючи геостратегічну перспективу.

Українську геостратегію визначають на сьогодні три головні парадигми, взаємодія яких створює ту чи іншу конфігурацію зовнішньополітичних орієнтацій країни: Євразійська, Євроатлантична та Чорноморська (Південно-Східна). Водночас вони є головними напрямками зовнішньополітичних зусиль Української держави. Всі вони мають достатньо глибокі історичні корені та відображають потужні геополітичні чинники сучасності³.

Розглядаючи геополітичне положення України в історичній ретроспективі, можемо констатувати, що жоден з цих напрямків не був для України домінуючим: по кожному з них відбувалася експансія України і по кожному з них поширювалися цивілізаційні досягнення.

На сучасному етапі розвитку Україна, як незалежна держава, повинна утверджувати себе у цих напрямках. Наслідком цього є втягування України в орбіту інтересів тих чи інших глобальних гравців (ЄС, США, РФ), що призводить до розколу української політичної еліти, де відбувається протистояння між прихильниками західного та північно-східного напрямів.

На цьому фоні посилює вразливість країни від зовнішніх впливів її орієнтація на якусь одну державу-партнера (іноді таким партнером для України є США, іноді – Росія), при цьому ігноруються легітимні інтереси інших держав та інституцій, а інколи – й власні національні інтереси України. Зовнішньополітичні союзники в обмін на підтримку ними керівників держави отримують можливість здійснювати безпосередній вплив на державний апарат країни. Часто цей вплив перешкоджає реалізації інтересів України та посилює ту частину внутрішньої опозиції, яка взагалі заперечує потребу в зовнішньому співробітництві, нехтуючи навіть його позитивними аспектами.

Україна ідентифікує себе насамперед як європейська держава. Це обумовлено її історичним минулим, географічним розташуванням, належністю до культурних традицій європейської цивілізації, етнодемографічним чинником, потенціалом економічних зв'язків з країнами Європи. Але поки що її реальне становище як європейської держави є невизначеним. Україна виходить зі сфери євразійських впливів, але повноцінним членом європейської спільноти ще не є. Її прозахідна активність обмежена рамками балансування між інтересами Росії та Євросоюзу.

Після розпаду СРСР відбуваються значні зміни в геополітичній структурі європейського регіону та Сходу. Все це свідчить про те, що сьогодні твориться нова карта геополітичної реальності, а отже, Україна, як одна зі з'єднувальних ланок між Заходом і Сходом, має шанс сфокусувати

ти на собі значні потоки міжнародного обміну ресурсами та інформацією.

Україна не претендує на роль наддержави (а сьогодні – навіть на роль провідної регіональної держави), і тому її зовнішні стосунки мають бути спрямовані головним чином на забезпечення власних економічних інтересів, що насамперед означає підпорядкування зовнішньої політики України меті оптимального пристосування нашої держави до процесів глобалізації, щоб нейтралізувати їхній негативний і максимізувати їхній позитивний вплив на розвиток національної економіки, а також забезпечити економічну та воєнну безпеку держави⁴.

На геополітичне положення України також суттєво впливають світові процеси глобалізації, регіоналізації та сепаратизму, які супроводжуються міжнародним тероризмом (вважається головною асиметричною загрозою для світової спільноти), транскордонною організованою злочинністю (нелегальний обіг наркотиків, нелегальна міграція, торгівля людьми тощо), піратством на морських торговельних шляхах, особливо поблизу південно-східного узбережжя Африки (захоплення заручників, пограбування вантажів, вимагання викупу), загрозами неконтрольованого розповсюдження ядерної зброї та інших технологій зброї масового ураження і засобів її доставки, а також новими формами інформаційної експансії.

Водночас під дією зовнішнього середовища негативні тенденції значно посилюються і всередині України:

- активізувалися питання забезпечення національної єдності та соборності України, які перетворилися на об'єкт політичних спекуляцій з боку як внутрішніх, так і зовнішніх політичних сил;

- зберігається тривала політична нестабільність, яка характеризується недостатньою ефективністю механізмів прийняття та виконання державних рішень, корумпованістю та непрофесіоналізмом державної служби, зрощенням політики й бізнесу (згідно з дослідженнями міжнародної організації Transparency International, Україна посідає 118 місце зі 180 можливих у світі за рейтингом сприйняття рівня корупції).

Розглядаючи місце України в контексті сучасного геополітичного простору, доцільно враховувати динамічні зміни системи міжнародних відносин, які характеризуються новою якістю взаємин, а також новими вимірами традиційних та виникненням нетрадиційних викликів і загроз. Виникнення нових та постійне зростання ймовірності та небезпеки нетрадиційних загроз міжнародній безпеці викликали необхідність перегляду всього комплексу проблем забезпечення політичної, економічної, воєнно-стратегічної стабільності, розробки та опанування адекватних форм і способів реагування. В свою чергу це обумовлює

зростання ролі й значення регіональних систем безпеки та співробітництва у забезпеченні стабільності у різних регіонах світу. Набуває вирішального значення тісна взаємодія глобальних та регіональних систем колективної безпеки у врегулюванні конфліктів. НАТО та ЄС залишаються життєво важливими організаціями для підтримки миру й стабільності. Трансформація відносин і спільних поглядів на зовнішню політику та політику безпеки в рамках цих міжнародних організацій стає визначальною при формуванні нової архітектури безпеки в Європі та поза її межами⁵.

Водночас домінуючий вплив на стан та перспективи розвитку воєнно-політичної обстановки в Європі продовжують мати процеси, обумовлені розширенням Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу з приєднанням у 2007 році Болгарії та Румунії до ЄС. Як наслідок, Україна вздовж західного та південно-західного кордонів межує з країнами НАТО та Євросоюзу, що в цілому є позитивним та стабілізуючим чинником.

Разом з тим забезпечення воєнної безпеки держави в сучасних умовах, розробка виваженого зовнішньополітичного курсу для реалізації національних інтересів вимагають своєчасного виявлення воєнно-політичних та воєнно-економічних цілей суміжних держав.

Спектр таких цілей достатньо широкий: від перегляду існуючих кордонів і домінування в регіоні до встановлення контролю за стратегічними об'єктами і комунікаціями України, завоювання вільного доступу до її сировинних та дешевих висококваліфікованих трудових ресурсів.

Виходячи з цього, Україна вимушена оцінювати обстановку, що складається поблизу її кордонів. Таким чином:

- на півночі та сході – Росія, володіючи однією з найпотужніших армій у світі (її чисельність складає близько 1 млн 200 тис. осіб; 70% знаходиться у європейській частині країни) та ядерною зброєю, продовжує спроби інтегрувати у себе колишні радянські республіки (створення Союзної держави Білорусі та Росії, розгляд проєкту Єдиного економічного простору), одночасно збільшуючи оборонні витрати (на період 2008-2010 рр. оборонні витрати РФ складають 2,63% від ВВП); зберігається невизначеність державного кордону з Росією в Азовському морі та Керченській протоці; наявність жевріючих конфліктів у Кавказькому регіоні, що може негативно вплинути на реалізацію планів з диверсифікації джерел енергозабезпечення країни за рахунок центральноазійських та каспійських енергоносіїв;

- на півдні – тимчасове базування на території України (в Криму) угруповання Чорноморського флоту РФ (після виконання Державної програми розвитку Збройних Сил України на 2006-2011 роки співвідношення чисельності військовослужбовців у ЗСУ (116 тис.) і в ЧФ РФ складатиме від

12% (при збереженні його нинішніх кількісних параметрів) до 21%, при нарощуванні до максимально дозведеного рівня), а також неврегульованість на міждержавному рівні питань бойового використання сил угруповання ЧФ РФ у збройних конфліктах; можливість посилення впливу на Україну Туреччини через кримськотатарське питання та загострення конкурентної боротьби за реалізацію проектів транспортування енергоносіїв з Каспійського регіону до Європи;

- на південному заході – наявність «замороженого» придністровського конфлікту та перебування в зоні конфлікту Оперативної групи російських військ чисельністю близько 2 тис. військовослужбовців ЗС РФ; загроза активізації спроб Румунії перешкодити реалізації економічних проектів України в регіоні та деструктивні дії Румунії, спрямовані на поступове розмивання засад української державності в районах компактного проживання етнічних румун в Україні, а також збереження територіальних амбіцій серед політичної еліти Румунії, що підтримується населенням країни; додатковим дестабілюючим чинником залишається перманентне загострення внутрішньополітичної обстановки в Молдові;

- на заході – європейські держави, переважно члени НАТО, в першу чергу стурбовані соціально-економічною слабкістю й недостатнім рівнем демократичного розвитку сусідніх країн, що утворює потенціал конфліктності та політичної дестабілізації біля її східних кордонів. На сучасному етапі розвитку, після прийняття до ЄС країн Центрально-Східної Європи та через низку пов'язаних з цим соціальних, економічних та політичних проблем, а також враховуючи масштаби України як держави, Брюссель не готовий розглядати Київ як повноцінного члена Євросоюзу.

Враховуючи тенденції розвитку воєнно-політичної обстановки в геополітичному просторі, де перебуває Україна, можна припустити, що в сучасних умовах найбільш імовірні причини втягування України у конфлікт, а отже, виклики її воєнній безпеці, такі:

- боротьба за енергоресурси – прагнення Росії транспортувати енергоресурси через територію України у збиток її економічній стабільності, зменшити роль України як головного транзитера нафти й газу до Європи;

- боротьба за перерозподіл сфер впливу – прагнення деяких країн, попри Хельсінську угоду, переглянути існуючі в Європі кордони;

- взаємні територіальні претензії, через які в конфлікт може бути втягнута Україна;

- поширення радикального ісламу на північ. Етнічна агресія азіатів у Європі в близькій перспективі є найбільшою загрозою, що рухається з півдня. В Україні Крим може стати плацдармом ісламу, а у разі несприятливого розвитку ситуа-

ції саме з нього може початися ісламізація України (на території України нараховується близько 1,5 млн мусульман) та проникнення його на Захід через українську територію.

Оскільки найбільші виклики воєнній безпеці України знаходяться на сході та півдні, то стабільність та безпека в регіоні Чорного та Каспійського морів є стратегічним інтересом Києва. З огляду на це головними напрямками регіональної політики України залишатимуться:

- врегулювання «заморожених» конфліктів, у першу чергу придністровського;

- повномасштабна реалізація проекту ГУАМ;

- активна підтримка та просування тих регіональних об'єднань та ініціатив, в основі яких лежать європейські цінності;

- налагодження співробітництва з регіональними структурами та організаціями (ЦЄІ, ОЧЕС), які сприяють інтеграції в ЄС.

Складність ситуації, яка склалася в геополітичному просторі України, свідчить, що забезпечення воєнної безпеки України доцільно здійснювати за такими напрямками:

- нейтралізація ймовірних загроз на ранніх етапах їх виникнення;

- стримування розв'язання агресії й недопущення втягування України в збройні конфлікти;

- підготовка воєнної організації держави до відбиття агресії й нейтралізації актів міжнародного тероризму по відношенню до України.

Таким чином, сьогодні Україна в геополітичному просторі недостатньо ефективно адаптована до глобальних економічних та політичних реалій. В умовах, коли рівень політичних відносин з РФ, ЄС, США та іншими розвинутими державами швидко змінюється, Україна не зовсім адекватно реагує на вплив факторів, що визначають стан геополітичної обстановки в євроатлантичному регіоні та у світі в цілому.

В свою чергу прийнята в правовому полі геополітична модель України (Закон України «Про основи національної безпеки України», ст. 6: «... інтеграція України до європейського політичного, економічного, правового простору й євроатлантичної безпеки; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України») вимагатиме нових підходів до забезпечення національної безпеки не тільки у воєнній сфері, але й в політичній, економічній, інформаційній тощо⁶.

Тому вибір Україною своїх основних (стратегічних) партнерів – це питання ефективності її включення в існуючу систему розподілу функцій і ролей в сучасному геополітичному та геоекономічному просторі. Він повинен ґрунтуватися на стратегічному баченні шляхів розвитку держави та обумовлюватися чітким усвідомленням національних інтересів і шляхів їх реалізації.

ПОСИЛАННЯ

(Endnotes)

- ¹ Власюк О. С. Національна безпека в умовах глобалізації світу // Україна – НАТО. – 2008. – №3. – С.20.
- ² Горбулін В. П. Українська політика національної безпеки України: актуальні виклики – адекватні відповіді // Дзеркало тижня. – 2009. – №11, 28 березня-4 квітня, <http://www.dt.ua/1000/1600/65774/>
- ³ Горбулін В. П. Великий сусід визначився. Що Україні робити далі? // Дзеркало тижня. – 2009. – №35, 19-25 вересня, <http://www.dt.ua/1000/1600/67194/>
- ⁴ Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України: монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К.: ДП «НВЦ Євроатлантикінформ», 2007. – 592 с.
- ⁵ Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року (Біла книга України). – К.: Міністерство оборони України, 2004, С.12, 13.
- ⁶ Закон України «Про основи національної безпеки України» за №964-ТУ від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради. – 2003. – №39. – С.351.

Moklyak S. P. Ukraine in the modern geopolitical space and the problems of the ensuring its military security / Joint Institute of the National Defense Academy of Ukraine.

The place of Ukraine in the modern geopolitical space is analyzed in the article. The author considers the prospects of the realization of Ukrainian national interests in the global and geopolitical spaces. The opportunities and the obstacles of the realization of military and political national interests of Ukraine on the geopolitical level are investigated in the article.

Key words: geopolitical space, national interests, military and political interests, external influence, conflict.

Мокляк С. П. Украина в современном геополитическом пространстве и проблемы обеспечения ее военной безопасности / Объединенный институт при Национальной академии обороны Украины.

В статье анализируется место Украины в современном геополитическом пространстве. Автор раскрывает потенциал реализации украинских национальных интересов в глобальном и геополитическом пространствах. Анализируются возможности и препятствия реализации военно-политических национальных интересов Украины на геополитическом уровне.

Ключевые слова: геополитическое пространство, национальные интересы, военно-политические интересы, внешнее влияние, конфликт.

Стаття надійшла до редколегії 09.09.2009

Прийнята до друку 05.10.2009